

СТАРОДАВНЯ ДОРОГА ПОПІДГРИДЕНЬ

Мікротопоніми—важливе джерело історичної географії, однак їх не так багато на сторінках давньоруських літописів. Тим ціннішими є назви малих географічних об'єктів (лісів, ярів, горбів, боліт, доріг і т. і.), які за часом походять з княжої доби і збереглися лише в усній традиції населення певної місцевості. Збиранням і дослідженням реліктів такого типу серед інших топонімів Прикарпаття і Волині займалися кілька поколінь учених. Але й тепер тут можна віднайти не одну стародавню назву як цікавий матеріал до історії краю. Так, спеціалістам досі не відомий дромонім Попідгридень. За сучасними орієнтирами дорога з такою назвою розташована на південно-західній околиці села Йосипівка Буського району Львівської області. Вона прямує від сільського кінця, званого Сидорі, до шосе Київ—Львів. Дорога пролягла по території північних схилів Вороняків—середньої частини Гологоро-Кременецького кряжу. Пасмо Вороняків відділяє Мале Полісся від Західного Поділля. Тут проходить відрізок Головного європейського вододілу і беруть початок річки Стир, Західний Буг, ліві притоки Дністра. На північ від Вороняків розкинулась рівнина Малого Полісся з болотами, лісами, луками. За давньоруських часів по узгір'ях Вороняків проходило галицько-волинське пограниччя. Порубіжними були місто Пліснеськ, укріплення в Одеську та, судячи з археологічних даних, інші населені пункти. На цій території перехрещувалися старі сухопутні шляхи, одним із яких був і Попідгридень.

Про давність дороги свідчить вже сама її назва—термін "гридь" ("гридень")¹, що лежить в основі слова (він трапляється у різних варіантах написання на сторінках "Руської Правди"² та літописів XII-XIII ст.³) походить зі скандинавських мов⁴ і означає княжого воїна нижчої верстви дружини⁵. З'ясування відношення між об'єктом слова—основи ("воїн") і властивостями географічного об'єкта ("дорога") дає підстави для цікавих припущень.

Насамперед привертає увагу те, що префікс попід- у слові Попідгридень вказує на розташування названого географічного об'єкта стосовно іншого—Гридня.

Отже, останній існував. Можливо, це була споруда, що належала гридневі ("гридинь дворъ") чи щось інше. Але, найімовірніше, Гриднем називали також шлях ("гридинь путь"), який проклали, охороняли чи по якому їздили гридні. Причому він був більшим, важливішим за значенням, ніж Попідгридень. Адже відомо, що у давньоруські часи існували дороги двох видів: "великие гостинцы" і "проселки"⁶. Можливо, саме таке співвідношення було між Гриднем і Попідгриднем. Пропоновану етимологію назв доріг Гридень і Попідгридень можна підтвердити такими аргументами. На час виникнення інституту дружини у східних слов'ян (VI—VII ст.⁷) і до XI ст.

1 Етимологічно подібною є, наприклад, назва Гридші (варіант - Гридшині) — ворота оборонних стін м. Володимира на Волині (Летопись по Ипатскому списку. Спб., 1871. — С. 334). Ця назва може походити від слова "гридь" - "дружинник" або від імені Гридша (Грушевський М. Історія України -Руси. К., 1992. Т. 2. — С. 376). Про старокняжий побут нагадують назви населених пунктів на Поволжі "Гридины" і "Гридинские" (Барсов Н. П. Очерки русской исторической географии: География Начальной (Несторовой) летописи. Варшава, 1885. —С. 315.).

2 Правда Русская. М.; Л., 1940. Т. 1. — С. 70, 79, 104, 123, 148, 168, 186, 215, 245, 282, 300, 347,371,402,403.

3 Див. : Греков Б. Д. Киевская Русь. М., 1949. — С. 342.

4 Партицкий О. Скандинавщина в Древней Руси . Львов, 1887. С. 187-188; Грушевський М. Історія України - Руси. К., 1992. Т. 1. — С. 621-622; Греков Б. Д. Киевская Русь. — С. 343. Рыздзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия IX-XIV вв. М., 1978. — С. 139.

5 Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1995. Т. 1. С. 395 - 396; Словник української мови. К., 1971. Т.2. — С. 166; Украинский советский энциклопедический словарь. К., 1988. Т. 1. — С. 470. Енциклопедія українознавства. Львів, 1993. Т. 2. — С. 437.

6 Правда Русская. Т. 1. С. 420, 422, 425; Кудрявцев А. С. Очерки истории дорожного строительства в СССР: (Дооктябрьский период). М., 1951. — С. 46.

7 Горский А. А. Дружина и генезис феодализма на Руси //Вопросы истории. 1984. № 9. — С. 20;

Его же. Древнерусская дружина: (К истории генезиса классового общества на Руси), М.,1989. — С. 123.

серед дружинників не було певної спеціалізації⁸. Вони не тільки несли воєнну службу, а й виконували різні господарсько-адміністративні обов'язки. Йдеться насамперед про членів молодшої князівської дружини — отроків, дітських, а також певною мірою гриднів, які, без сумніву, були причетні до охорони шляхів. Князі приділяли велику увагу влаштуванню доріг і мостів, про що свідчить, зокрема, запис в Іпатіївському літописі під 1014 р.: "И рече Володимиръ: теребите путь и мосты мостите: хоташе бо ити на Ярослава"⁹. Поблизу досліджуваного шляху Попідгридень розкинулося два села (одне — в Буському районі, біля селища Одесько, друге — у Бродівському, коло Ясенова) з однією назвою — Теребежі. Хоча не виключена можливість відантропонімного (рід або піддані Теребежа) чи пізнішого, ніж за давньоруських часів, походження цієї назви, досить переконливим є трактування її як "очищене від заростей місце"¹⁰.

Що стосується походження назви сусіднього містечка Олесько, то є підстави пов'язувати його з давньоруським апелятивом "ольха", від якого виникла закономірна назва Ольсько з первісним значенням "місцевість, на якій колись росли вільхи", "місцевість, яка колись була поросла вільшиною"¹¹. Хоча назву Олесько можна етимологізувати також на антропонімному ґрунті від імені Олегъ (жін. Ольга) зі скандинавського Helg¹². З викорчовуванням лісу, очевидно, пов'язані назви урочищ Корчунки біля сіл Ясенів та Циків. На території першого зафіксовано сліди селища та поховання XI- XIII ст.¹³. На колишній лісистий характер північного схилу Вороняків вказують назви сіл Ясенів, Дубина, урочищ Бучина, Грабина, Березина¹⁴.

Про ймовірність існування вздовж горбистого пасма Вороняків шляхів з назвами Гридень та Попідгридень уже в давньоруські часи свідчать археологічні дані, насамперед матеріали з двічі згаданого у літописі (1188, 1233 рр.) і раз у "Слові о полку Ігоревім" міста Пліснеськ¹⁵. Речові знахідки та житлові споруди там датуються кінцем VII — серединою XIII ст.¹⁶ І, що найважливіше для даного дослідження, на території Пліснеська, в урочищі Поруби виявлено дружинне поховання XI ст.¹⁷, яке належало варязьким воїнам¹⁸. Власністю знатної особи мав бути і скарб арабських дирхемів VII-IX ст., знайдений у селі Йосипівці¹⁹. Він підтверджує існування торговельного шляху через дану місцевість уже в IX-X ст. Цей шлях, очевидно, був інтегрований у цілу систему доріг, про що свідчать знахідки східних монет у Прикарпатті, на Закарпатті, Поділлі, Київщині, у Білорусії та Польщі²⁰. На захід від Йосипівки, судячи з археологічних даних, у VIII-IX ст. існували поселення, де тепер є села Гумнісько, Неслухів, Ріпнів, Новосілки Ліські, Ракобовти, Запитів, місто Буськ²¹. Пам'ятки X — XIII ст. виявлено в

- 8 Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. К., 1992. — С.193,280.
- 9 Цит. за: Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. М., 1983. — С. 168.
- 10 Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). К., 1991. С. 157.
- 11 Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів: Утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових імен. К., 1995. — С. 271-272.
- 12 Там же.
- 13 Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. К., 1966. — С. 31.
- 14 Порівн. з назвами осель, які подає М. Кордуба, (Кордуба М. Західне пограниччє Галицької держави між Карпатами та долішнім Сяном. Львів, 1925. — С. 79 - 83).
- 15 Летопись по Іпатскому списку. С. 321, 445; Слово о полку Ігоревім. К., 1986. — С. 25.
- 16 Археология Украинской ССР. К., 1986. Т. 3. — С. 322 - 328; Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья: (Раннеславянский и древнерусский период ы)К., 1990. — С. 114.
- 17 Археология Украинской ССР. Т. 3. — С. 326; Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. — С 113.
- 18 Пастернак Я. Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині // Наук. зб. УВУ. Мюнхен, 1948. Т. 4. — С. 138 - 148.
- 19 Пелещин М. А., Гудима Ю. В. Земля літописних бужан // Літопис Червоної калини. Львів. 1992. Ч. 10 - 12. — С. 50 - 52. Гудима Ю. Чи існувала підкарпатська дорога транзитної торгівлі між Сходом і Заходом у IX - X ст. // Брідщина. Броди, 1993. Ч. 2. — С. 12 - 13.
- 20 Кропоткин В. В. Находки куфических монет в Прикарпатье (СССР)// Acta Archaeologica Carpathica. 1969-1970. Т. 11. Вып. 2. — С. 227 - 229; Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К., 1971. — С. 25 - 26; Czapkiewicz A., Lewicki T., Nosek S., Opozda - Czapkiewicz M. Skarb dirhemów arabskich z okolic Drohiczyzna nad Bugiem/ Kraków 1960.
- 21 Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. — С. 69 - 73.

Олеську, Йосипівці (урочища "На церковнім", "Окописько"), Ясенові, Заболотцях, Дуб'ю²².

Про конкретну локалізацію дороги ПопідGRIDень уже йшлося. Важче окреслити на місцевості шлях з реконструйованою назвою GRIDень. Очевидно, він пролягав уздовж північних схилів Вороняків на проміжку від Підлиської гори через Одесько, Білу Гору, Підгірці до літописного Пліснеська. Таким чином, GRIDень міг бути частиною, а ПопідGRIDень — відгалуженням транзитної підкарпатської дороги IX-X ст., яка, в свою чергу, була ланкою трансконтинентальної магістралі Багдад — Трансоксанія — Камська Болгарія — Прага²³. Це не суперечить також тому, що GRIDень та ПопідGRIDень у часи Галицько-Волинського князівства могли використовуватися як відгалуження шляху з Володимира до Києва, який проходив південною околицею Волині²⁴.

22 Михальчишин І. Список пам'яток стародавньої історії Львівської області. Львів, 1993. — С. 11-14.

23 Грушевський М. Історія України - Руси. Т. 1 — С. 292, 296.

24 Крип'якевич І. Галицько - Волинське князівство. К., 1984. — С. 46.